

RhetoricaScandinavica

Online, vol 26 / 2022

TEMA:
Kroppens retorik

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 84 - 2022

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 84, 2022, pp 60—75, Publisher: Retorikförlaget AB

 <https://www.doi.org/10.52610/KGTK9487>

Author Thore Keitum Fisker, University of Copenhagen.

 <https://orcid.org/0000-0001-7869-1524>

Title “Constitutive actio. Voice use and body language in rhetorical processes of identification” [“Konstitutiv actio. Stemmeføring og kropssprog i retoriske identifikationsprocesser”].

Abstract This article introduces the concept of constitutive actio in a rhetorical critique of Danish prime minister Mette Frederiksen’s speech at the corona press briefing on March 11, 2020. The analysis illustrates how the speaker’s voice use, body language and facial expressions contribute to the constitution of a discursive audience identity. The article examines voice use and body language phenomena such as emphases, pauses and gaze direction in the perspective expressed in Maurice Charland’s constitutive rhetoric (1987). The article thus seeks also to expand the rhetorical understanding of voice use, which often focuses on persuasion or the audience’s attribution of character traits or credibility to the speaker.

Keywords Constitutive actio; constitutive rhetoric; voice use; body language; corona virus; crisis rhetoric.

*Thore Keitum Fisker er ph.d.-stipendiat ved Sektion for Retorik på Københavns Universitet.
0000-0001-7869-1524 / tkf@hum.ku.dk*

Thore Keitum Fisker:

Konstitutiv actio

Stemmeføring og kropssprog i retoriske identifikationsprocesser

Denne artikel introducerer begrebet *konstitutiv actio* i en retorisk kritik af den danske statsminister Mette Frederiksens tale ved coronapresse mødet d. 11. marts 2020. Analysen illustrerer, hvorledes retors stemmeføring, kropssprog og mimik bidrager til at konstituere en diskursiv publikumsidentitet. Artiklen anskuer stemmeførings- og kropssprogsmæssige fænomener såsom emfatisk tryk, pauser og blikretning i det perspektiv, der kommer til udtryk i Maurice Charlands *konstitutiv retorik* (1987). Artiklen søger dermed også at udvide den retoriske forståelse af stemmebrug, der ofte fokuserer på persuasio eller publikums tilskrivning af karaktertræk eller troværdighed til retor.

Indledning

Onsdag d. 11. marts 2020 kl. 20.30 på den danske public service-kanal DR1 kunne man følge med i det pressemøde, hvor den danske regering populært sagt ”lukkede landet ned”. De første 17 minutter af pressemødet består af den danske statsminister Mette Frederiksens indledende tale, hvori hun præsenterer en række vidtgående restriktioner. Restriktionerne og den alvor, hvormed de bliver præsenteret, står i stærk kontrast til de danske sundhedsmyndigheders hidtidige meldinger, hvori coronavirus ikke blev anset som en trussel for den danske befolkning (se eksempelvis ritzau, 2020). Indlejret i denne talesituation, hvor der altså sker et skift i den officielle risikovurdering af coronapandemien og dermed i udfoldelsesmulighederne for borgere i Danmark, har talen en helt særlig mulighed for at skabe en ny selvforståelse blandt dens modtagere. Maurice Charland beskriver netop, hvordan *konstitutiv retorik* tilbyder en sådan ny selvforståelse, når et subjekt oplever modstand mod sit nuværende verdensbillede:

These contradictions place a strain upon identification with a given subject position and render possible a subject's rearticulation. Successful new constitutive rhetorics offer new subject positions that resolve, or at least contain, experienced contradictions. They serve to overcome or define away the recalcitrance the world presents by providing the subject with new perspectives and motives (Charland, 1987, s. 142).

Mette Frederiksen havde altså i sin tale en særlig mulighed for at indlejre tilhørerne i en ny diskursiv publikumsidentitet, fordi situationen op til pressemødet d. 11. marts 2020 var præget af en markant omfortolkning af det narrativ, der omgav coronapandemien. Det kritiske blik i denne artikel vil altså ikke bestå af en analyse af, på hvilken måde og i hvilken grad talen *passede til* publikum – det vil bestå af en analyse af, hvordan talen *skabte* en identitet til publikum. Citatet ovenfor er fra Charlands teoretisering af konstitutiv retorik, der netop beskriver, hvordan retorik kan konstituere et publikum (1987). Charland undersøgte delstaten Quebecs kamp for løsrivelse fra Canada og derigennem den diskursive skabelse af et fællesskab, eller simpelthen et nyt folkeslag, et ”peuple québécois” (1987, s. 135). Skabelsen af en sådan identitet kan kun lade sig gøre ved at forudsætte, at den allerede eksisterer:

The ideological “trick” of such a rhetoric is that it presents that which is most rhetorical, the existence of a *peuple*, or of a subject, as extrarhetorical. These members of the *peuple* whose supposed essence demands action do not exist in nature, but only within a discursively constituted history. Thus, this rhetoric paradoxically must constitute the identity “Québécois” as it simultaneously presumes it to be pre-given and natural, existing outside of rhetoric and forming the basis for a rhetorical address (Charland, 1987, s. 137, original kursivering).

Charland beskriver her det effektive paradoks i konstitutiv retorik, at den på en og samme tid skaber diskursivt, hvad den forudsætter eksisterer i verden uden for sproget. Og netop forbindelsen til omverdenen er essentiel, fordi vellykket konstitutiv retorik forudsætter, at modtagerne, de resulterende subjekter, der indlejres i en ny selvforståelse, handler i verden for at bekræfte den identitet, de er blevet givet (Charland, 1987, s. 143). I tilfældet med Frederiksens tale er det ikke nok, at publikum kan *identificere* sig med talen, de skal også *handle* i overensstemmelse med det narrativ, der bliver præsenteret og altså eksempelvis overholde de introducerede restriktioner. At den danske befolkning både ændrede adfærd og havde en høj tillid og opbakning til regeringens coronarelaterede tiltag slås fast i HOPE-forskningsprojektet, der undersøger befolkningens holdning til myndighederne under pandemien (Petersen & Roepstorff, 2021). Forklaringerne på denne adfærd og tillid strækker sig selvsagt langt ud over Frederiksens tale eller regeringens kommunikation i det hele taget, men talen er interessant i et konstitutivt perspektiv, fordi den som beskrevet kan medvirke til at skabe et nyt narrativ og dermed en ny selvopfattelse hos publikum, og fordi den i sin essens kræver konkret handling af sine modtagere.

Konstitutiv retorik og det at undersøge en tales potentiale til at skabe publikumsidentiteter er ikke et nyt felt inden for akademisk retorik, hvad den 35-årige reference til Charlands tekst også vidner om. I denne artikel vil jeg dog som en nuancering og udvidelse af konstitutiv retorik undersøge, hvordan *actio* bidrager til denne konstituering. Sagt med andre ord vil jeg analysere, hvordan Mette Frederiksens stemmeføring og kropssprog i form af eksempelvis emfatiske tryk, pauser og blikretning medvirker til at skabe et nyt narrativ om coronapandemien, der overbeviser ved at skabe en særlig selvforståelse hos publikum og dermed et særligt handlerum. Denne måde at anskue stemmeføring og kropssprog kalder jeg *konstitutiv actio*. Et sådant perspektiv på stemmeføring og kropssprog søger at bidrage til og nuancere det retoriske fagfelts forståelse af *actio*. Samtidige undersøgelser af stemmebrug fokuserer ofte på modtagerens tilskrivning af karaktertræk eller troværdighed til retor ud fra vokale kendetegn såsom stemmens grundfrekvens, stemmelæbernes muskulære spændingsgrad (kompression) eller læsp (se eksempelvis Belin m.fl., 2017; Klofstad m.fl., 2012; Sørensen, 2016; Zoghaib, 2019). Som jeg senere vil komme ind på, bidrager sådanne undersøgelser med stor retorisk indsigt i effekten af *actio* på publikums forståelse af *retor* – i denne artikel vil jeg dog forsøge at skabe en indsigt i effekten af *actio* på *publikum*. Med empirisk udgangspunkt i Frederiksens tale vil artiklen forsøge at skabe en teoretisk forståelse af den konstitutive effekt i *actio*. Denne bevægelse fra empiri til teori vil ske ved at anskue talens *actio*-elementer i lyset af Charlands konstitutive retorik (1987).

Artiklens sigte, opbygning og metodologi

Denne artikel introducerer begrebet *konstitutiv actio* som et teoretisk-empirisk analyseredskab til at forstå, hvordan retors stemmeføring og kropssprog bidrager til konstitueringen af hendes publikum. Dette opnås først og fremmest ved at inkorporere et blik for effekten af *actio* i Maurice Charlands teoretisering af en konstitutiv retorik (1987). Charlands grundige beskrivelse af den proces, hvormed retoriske artefakter ikke blot overbeviser et publikum, men medvirker til diskursivt at skabe selve det publikum, udgør fundamentet for denne artikels måde at anskue *actio* på. Netop som et selvstændigt element, der skaber identifikation og forudsætter handling. Omvendt skal det fremhæves her, at når talens verbale aspekt fylder meget lidt i denne artikel, så er det for at undersøge, hvordan og i hvilken grad det para- og nonverbale aspekt (altså det stemme- og kropssprogmæssige aspekt, se eksempelvis Onsberg, 2009, s. 219) medvirker til at konstituere et modtagersubjekt. Selvfølgelig er det verbale aspekt normalvis meget vigtigt for en retorisk kritik af en konstitutiv tale. Det er bare ikke denne artikels fokus.

Artiklen er delt op i tre dele. Det første hovedafsnit etablerer artiklens *actio*-perspektiv ved at redegøre for samtidige undersøgelser af *actio* og introducere en tekstlokal tilgang til *actio*-analyse. Det andet hovedafsnit består indledningsvist af en undersøgelse af *actio*-afhængigheden i Louis Althusser's begreb *interpellation*, der udgør et af de teoretiske grundlag for konstitutiv retorik. Herefter udgøres dette afsnit af en *actio*-analyse af Frederiksens tale. I det tredje hovedafsnit kobles de

empiriske fund med en teoretisk gentænkning af actios plads i konstitutiv retorik.

Metodologisk gør denne artikel brug af at *nærhøre* og *nærse* i tillæg til en almindelig *nærlæsning* (se eksempelvis Leff, 1992). En retorisk kritik adskiller sig som bekendt fra eksempelvis litteraturkritik, idet "... at retorik er *talt og fremført sprog*" (Lund & Roer, 2014, s. 30, min kursivering). Med blik for netop denne forskel kan en retorisk kritik opdage meningsbærende elementer, der ikke ville være fremgået af en kritik af manuskriptet alene. Denne pointe vil forhåbentlig blive illustreret flere gange i løbet af artiklen. Undersøgelsen af talen i denne artikel er netop baseret på auditiv og visuel analyse. Når der i artiklen refereres til Frederiksens tale, gøres det med en tidsreference (minutter:sekunder) til den video, der er offentlig tilgængelig på den danske regerings hjemmeside (regeringen.dk, 2020). Citater fra talen er resultatet af min egen transskription fra samme video. I disse transskriptioner indgår tonefald, blikretning, pauser, tempo med mere, fordi de er genstand for artiklens analyse. For at gøre artiklen læsbar, også for læsere uden kendskab til specialiserede transskriptionssystemer, er mine transskriptioner skrevet så intuitivt som muligt.

Actio-analyse: fra globale til lokale karakteristika

Det kan kun lykkes, hvis alle gør det. Og alles adfærd. Alles adfærd. Bliver helt afgørende. Og derfor må alle nu være klar over situationens alvor (2:42–2:57).

På pressemødet d. 11. marts 2020 lukkede den danske regering populært sagt landet ned. Mange, der så med den onsdag, vil utvivlsomt huske statsminister Mette Frederiksens ord, men måske endnu flere vil huske hendes insisterende øjenkontakt, til tider anspændte stemme og hendes mange emfatiske tryk som i citatet ovenfor. Spørgsmålet er bare, hvordan man laver en meningsfuld retorisk kritik af netop de elementer? Det vil jeg i dette første afsnit forsøge at svare på ved først at vise, hvordan andre samtidige actio-undersøgelser analyserer retors stemme, og med hvilket resultat. Derefter vil jeg forsøge at skitsere en anden måde at gå til actio-analyse på.

Retorik som fag har været optaget af stemmeføring og kropssprog siden antikken under samlebetegnelsen *actio*, der dækker over talerens fremførsel af talen. Eksempelvis beskrev Cicero indgående gestik og stemmekvaliteter og konkluderede, at actio er det vigtigste overbevisende element overhovedet (*De Oratore III* 60.224, overs. 2003). Når retoriske kritikere eller andre stemmeinteresserede i dag undersøger stemmeføring i et retorisk perspektiv, sker det ofte som en analyse af retors overordnede vokale karakteristika, og hvordan de påvirker publikums opfattelse af taleren eller overbevisningen af publikum (se eksempelvis Belin m.fl., 2017; Klofstad m.fl., 2012; Sørensen, 2016; Zoghaib, 2019). Sådanne undersøgelser konkluderer, at særlige vokale karakteristika korrelerer med en opfattelse hos publikum af taleren som havende visse karaktertræk, kompetencer eller en vis grad af dominans (se eksempelvis Sørensen, 2016). Således finder en undersøgelse indenfor markedsføring, at dybe stemmer, der har en rolig klang ("dull") og er bløde ("smooth", altså uden knirk), er mest effektive målt på persuasio uanset konteksten (Zoghaib,

2019, s. 105), og en undersøgelse af lederskabskapacitet finder, at publikum vælger kandidater med dybe stemmer frem for kandidater med lyse stemmer til lederroller (Klofstad m.fl., 2012, s. 2702). Samtidig viser et særligt fokus på receptionsforskelle mellem mandlige og kvindelige retorers stemmer også stemmeforskningens potentiale til at afsløre indlejrede bias i publikums forståelse af stemmer og karakteriseringen af dem. Som en af undersøgelseerne konkluderer:

[D]et samlede billede [viser] [...], at de mandlige talere generelt vurderes mere positivt og som mere egnede til at indtage en talerposition end de kvindelige talere. Det resulterer i et ganske problematisk billede af den kvindelige talers akustiske forhandlingsrum: Vil hun opfattes som både stærk og intelligent, må hun skærpe sin stemmes intensitet, men gør hun det, stiger risikoen samtidig for, at hun opfattes som uattraktiv og for dominerende i det akustiske rum. Samtidig må hun regne med, at hun som udgangspunkt tilskrives talerposition inden for omsorgsemner frem for 'hårde' emner som eks. økonomi (Sørensen, 2016, s. 175–176).

De retoriske implikationer af de ovennævnte undersøgelser er mange, når det kommer til eksempelvis analyser af retors troværdighed eller effektiv persuasio inden for alt fra politiske debatter og kampagner til ledelseskommunikation, speakede reklamer på radio og tv, indtalte nyhedsartikler, lydbøger med mere. Undersøgelseerne vidner samtidig om, at man som kvindelig taler på mange måder altså er bagud, før man overhovedet er begyndt, med alt hvad det kunne tænkes at indebære af udfordringer for kvindelige ledere, politikere, speakere, eksperter med mere.

Fælles for disse undersøgelser er dog, at retors stemme typisk undersøges som et udslag af tekstglobale karakteristika såsom grundfrekvens eller generel klang. Disse karakteristika er meget betydningsbærende, som undersøgelserne illustrerer, men de er ikke udtømmende for, hvad stemmen har at byde på. For det første medtager undersøgelser som de ovennævnte typisk ikke fraseringselementer såsom emfatisk tryk, pauser og intonation, altså frekvensvariationer inden for et ord eller en sætning (for en uddybning af disse begreber se eksempelvis Pedersen & Fischer-Nielsen, s. 109–128). En undtagelse er Belin m.fl., der undersøger effekten af retors intonation i ordet ”hello” på publikums opfattelse af hendes troværdighed og finder frem til, at hun tilskrives størst troværdighed, når hun siger første del af ordet relativt lyst, midterste relativt dybere og sidste del relativt lysere (s. 4–5, 2017). Dette studie viser i hvor høj grad, tonale variationer inden for blot et enkelt ord har stor betydning for publikums opfattelse af retor. Der er altså her i høj grad blik for det tekstlokale element, selvom undersøgelsens fremgangsmåde med 500 lyttere (Belin, 2017, s. 6) ville være omstændig at benytte i analysen af Mette Frederiksens tale på 17 minutter. For det andet kan retors stemme variere meget fra tale til tale og fra afsnit til afsnit i den samme tale. Der er eksempelvis tydelig forskel på forhenværende dansk statsminister Lars Løkke Rasmussens stemmebrug i hans nytårstale i januar 2016 og i hans skåltale til den daværende amerikanske præsident Barack Obama i Det Hvide Hus i maj 2016. Og når Mette Frederiksen i sin tale d. 11. marts 2020 går fra en anspændt stemmeføring over grådkvalte sætninger til en klangfuld stem-

me med dertilhørende smil, så giver det mening som kritiker at inkludere disse tekstlokale variationer i undersøgelsen af hendes stemme og ikke basere analysen på et tekstglobalt 'gennemsnit' af hendes actio.

På sin vis gør en sådan tekstlokal tilgang til actio-analyse stemmen mere retorisk. Denne tilgang giver for det første plads til et blik for situationstilpasning. Løkke Rasmussens nytårstale i januar 2016 omhandler blandt andet angrebet på Københavns Synagoge, og hans stemme skal naturligvis formidle dette emne på en anden måde end de veloplagte vittigheder til Obama fire måneder senere. For det andet giver en sådan tilgang mulighed for at undersøge, hvordan ændringer i mundtlig form såsom temposkift, pauser (eller mangel på samme) eller øjenkontakt påvirker betydningen af indholdet. Det svarer til fremgangsmåden i en retorisk analyse af en skriftlig tekst, hvor eksempelvis en ændring i syntaks fra bagvægt til forvægt tillægges (stor) betydning (Jacobsen & Skyum-Nielsen, 2010, s. 166–170). Om retor, i skrift eller tale, er bevidst om, hvordan hendes syntaks eller taletempo påvirker betydningen eller modtageren er derudover underordnet.

I næste afsnit vil jeg analysere Mette Frederikssens actio i hendes indledende tale ved coronapresse mødet d. 11. marts 2020. I analysen vil jeg netop gøre brug af en tekstlokal tilgang til actio, som jeg har beskrevet i dette første afsnit.

Konstitutiv actio i Mette Frederikssens tale

I dette andet afsnit vil jeg analysere Mette Frederikssens indledende tale ved coronapresse mødet onsdag d. 11. marts 2020. Som nævnt i indledningen til denne artikel er talen interessant i et konstitutivt perspektiv, fordi den ytres i et skæringspunkt mellem to kontrasterende fortolkninger af coronavirusets betydning for den danske befolkning. Som citatet af Charland i indledningen illustrerer, har retor i en sådan situation en unik mulighed for at definere en ny rolle for publikum, der endda i selve sin narrative udformning kræver, at de handler i verden uden for teksten for at bekræfte denne nye rolle eller identitet (Charland, 1987, s. 142–143). Forholdet mellem det konstituerende narrativ, handlingen, der skal bekræfte den, og den dertilhørende ideologi, vil jeg vende tilbage til i sidste afsnit. I indeværende afsnit vil jeg indledningsvist redegøre for begrebet *interpellation* som den underliggende mekanisme i konstitutiv retorik og derefter vise, hvordan Frederiksen med sin actio på tre forskellige måder gør brug af netop dette træk og dermed effektivt italesætter civilbefolkningen i Danmark som et handlekraftigt og værdsat, men selvstændigt, kollektivt subjekt.

En grundlæggende byggesten i den teoretiske konstruktion af den konstitutive retorik er begrebet *interpellation* (Charland, 1987, s. 138). Begrebet stammer fra filosofen Louis Althusser's afhandling om ideologi og betegner den proces, hvori et frit *individ* tildales, genkender taltalen som henvendt mod sig og dermed forvandles til et ideologisk *subjekt*, der nu er indlejret i en ideologisk praksis (1970/2016, s. 50–56). Denne praksis kan eksempelvis manifestere sig som det at gå i kirke, demonstrere eller blot leve i overensstemmelse med ”sæd og skik”, der repræsenterer tre forskellige ideologier knyttet til henholdsvis religion, retfærdighed og pligt (Althus-

ser, 1970/2016, s. 46–47). Modtageren deltager altså i interpellationen, først idet hun skal genkende sig selv som modtageren af tiltalen og senere ved at handle i overensstemmelse med den ideologi, hun er blevet indlejret i.

Althussers centrale og hverdagslige eksempel, der tjener til at forklare meningen med og funktionen af en sådan interpellation, udgøres af en politibetjent, der på gaden anråber en borger med ordene ”Hov, De der!” (Althusser, 1970/2016, s. 53). Interpellationen virker som beskrevet ovenfor i det øjeblik, borgeren vender sig mod betjenten eller på anden vis tilkendegiver, at hun genkender sig selv som den, der blev råbt an. Med politibetjenten som afsender og udråbstegnet i replikken ledes tankerne hen på en modtager, der er mistænkt i en eller anden forbrydelse. Måske den tiltalte er ved at gå over for rødt, eller er i gang med at begå et røveri. I så fald kunne man forestille sig betjenten tale med en anspændt stemme og høj volumen uden pauser mellem ordene. Omvendt kunne afsenderen også sagtens interpellere hende, der netop havde tabt sit halstørklæde uden at lægge mærke til det. Det kunne godt lade sig gøre med de samme ord, særligt hvis betjentens stemme ikke er anspændt og han holder en pause mellem ”Hov” og ”De der!” – måske stemmens klang endda afslører, at han smiler. Den mundtlige ytring ”Hov, De der!” kan altså interpellere forskellige subjekter afhængig af retors actio. Althusser skriver selv om eksemplet, at afsenderen ikke nødvendigvis er politibetjent (1970/2016, s. 53), og i det tilfælde kan ”Hov, De der!” lige pludselig interpellere et væld af forskellige subjekter afhængig af stemmens kvaliteter, fra en mistænkt tasketyv til en savnet kærester.

I løbet af den nedenstående analyse vil det blive tydeligt, hvordan Mette Frederiksen på samme måde interPELLERER subjekter i sin tale igennem tekstlokale actio-karakteristika såsom volumen, toneleje, klang, ansigtsudtryk, blikretning og gestik. I tre underafsnit vil jeg vise, først hvordan Frederiksens abrupte pauser, hørbare indåndinger og anspændte stemmeføring rammesætter situationen som en tragisk krise. Dernæst vil jeg vise, hvordan hendes brug af emphatiske tryk, (manglende) pauser og optoner udgør fraseringsmarkører, der understreger krisens kausal-sammenhænge og dermed skitserer et narrativ. Endelig vil jeg vise, hvordan Frederiksens actio, når det kommer til (manglende) smil, pauser, blikretning og gestik afslører en differentieret valorisering, altså værdisætning, af krisens forskellige aktører.

Actio som emotionel præsupposition

Frederiksen indleder sin tale med at redegøre for antallet af smittede danskere og beretter om krisesituationen i Italien. Dernæst understreger hun de to centrale pointer i talen, at publikum har et ansvar over for de mest sårbare borgere, og at smitten vil overstige kapaciteten på landets sygehuse, hvis den ikke begrænses. Talen når nu sin centrale del, der præsenterer de forskellige nedlukningstiltag, der blandt andet tæller lukning af offentlige institutioner og restauranter, hjemsendelse af offentligt ansatte og tiltag i den offentlige trafik. Undervejs understreges det, at personale med kritiske funktioner fortsat skal møde på arbejde. I sidste del af talen

udviser Frederiksen forståelse for, at regeringens tiltag har store konsekvenser for alle borgere, og hun appellerer til borgernes forståelse for situationen. I dette underafsnit vil jeg analysere actio i talens indledning for at undersøge, hvordan Frederiksen rammesætter situationen. Talens første 12 sekunder lyder således:

{Kigger udad, mod højre} Velkommen til {kigger ned, pause} endnu et pressemøde her i {pause} Statsministeriet. {ingen pause, kigger op} Det, jeg vil sige i aften {hørbar indånding}, det kommer til at få {rømmer sig, hæver øjenbrynene} store konsekvenser {hørbar indånding} for alle danskere (0:00–0:12).

Som kritiker noterer jeg mig her særligt tre forhold: pauser, hørbare indåndinger og en anspændt stemme. For det første er Frederiksens placering af pauser bemærkelsesværdige. Pauserne er placeret midt inde i de to sætninger, der kommer til at bestå af to fragmenter, og den overordnede mening bliver sværere at forstå, ligesom hvis en hovedsætning var adskilt af et punktum i midten. Der kan være mange grunde til en sådan frasering, eksempelvis manglende orientering i manuskriptet eller nervøsitet, men placeringen af pauserne har en effekt på publikums opfattelse af betydningen (Koch & Kleinschmidt, 2013, s. 114–117). Når Frederiksen også kigger ned og efterfølgende siger med hævede øjenbryn, at hendes budskab vil få ”store konsekvenser” for danskerne, kan man få den opfattelse, at pauserne i talens indledning er udtryk for en tøven før et vanskeligt budskab.

Tolket som en sådan tøven passer pauserne godt med Frederiksens anstrengte hørbare indåndinger, der også kan observeres visuelt, når hun hæver skuldrene for at trække vejret. Desuden er hendes stemme overkomprimeret, altså anspændt. En sådan stemme (hvor musklerne i stemmelæberne er anspændte) opfattes som dominerende (Sørensen, 2016, s. 168 og 172–173). Lyttere til en sådan stemme vil altså anse retor for at have en høj autoritet. Samtidig er tydelige indåndinger i pragmatisk konversationsanalyse et tegn på, at man gerne vil til orde (Bülow-Møller, 2006, s. 220). Frederiksen skal i sagens natur på et pressemøde ikke konkurrere om ordet med nogen. Ikke desto mindre bliver effekten af Frederiksens actio i de første 12 sekunder netop at ”tage ordet” og indvarsle, at talens budskab er alvorligt.

I løbet af talens første 12 sekunder er Frederiksens fortolkning af situationen tydelig. Senere gør statsministeren det tydeligt både verbalt og para- og nonverbalt, hvorfor situationen er kritisk, men allerede efter 12 sekunder har hendes actio gjort det til et underliggende faktum i talen, at vi har at gøre med en krise. Man kan forklare denne rammesætning ved at undersøge de *præsuppositioner*, der kommer til udtryk i indledningen (Harder, 1980). Peter Harder definerer præsuppositioner som de forudsætninger, taleren tager for givet og i yderste konsekvens pådutter modtageren. Harder kalder en overdreven brug af præsuppositioner, hvor afsender er ligeglad med, om modtager deler dem, for *møveri* og bemærker, at

”[...] møveren [har] den taktiske fordel, at det er *modtageren*, som pålægges den byrde at skulle starte uenigheden [...]” (1980, s. 18, original kursivering).

I Frederiksens tale fungerer hendes anspændte stemme, hendes tøven, og de hør-

bare indåndinger og hendes hævede øjenbryn som para- og nonverbale præsuppositioner, der tager for givet, at situationen er yderst alvorlig. Sagt med Althussers ord *interPELLERER* hun et modtagersubjekt, der står midt i en alvorlig krise – og det eneste modtageren skal gøre for at det lykkes, er at tænde for fjernsynet og erkende, at det er ham, Frederiksen henvender sig til. Som Harder bemærker, må den præsupponerende afsender tro på, at også modtageren tager for givet de elementer, som hun præsupponerer (1980, s. 16). Denne tagen-for-givethed udgør kernen i det ideologiske trick, som Charland tilskriver konstitutiv retorik (Charland, 1987, s. 137). Frederiksen konstituerer altså den kriseramte virkelighed, som hun indlejrer modtagerne i. Når Frederiksen tager en dyb indånding, før hun siger noget, kan vi tolke det som et tegn på, at situationen er alvorlig¹. Hendes para- og nonverbale sprog tyder på, at det er sådan, vi skal tolke situationen. Når Frederiksen senere i talen taler med grådkvalt stemme, så må vi antage, at situationen er sørgelig. Denne grådkvalte stemme er specielt tydelig, når hun taler om borgere, der kommer til at miste deres arbejde (12:20), men det er også en del af indledningen, når hun siger ”rigtigt mange borgere” (0:15) og ”514 danskere, der er smittet” (0:36).

I dette underafsnit har jeg vist, hvordan Mette Frederiksen med sin actio præsupponerer coronasituationen som en krise præget af alvor og sorg. I næste underafsnit vil jeg vise, hvordan hendes actio formidler det narrativ, der kræves for at skabe en vellykket konstitutiv retorik.

Fraseringsmønstre som narrative markører

I talen benytter Frederiksen sig også af tydelige markører i actio, der understøtter talens semantiske konstruktion af et narrativ. Det drejer sig om kausalitetsforklaringer, betingelser og opremsning af (alvorlige) fakta. Det vil jeg beskrive i dette underafsnit. Opremsningerne kan lytteren opfange, når Frederiksen eksempelvis siger tre korte fraser med korte pauser mellem hver, og hvor hver frase afsluttes med en optone, som her:

Coronavirus spreder sig {kigger ned} ekstremt ↑hurtigt {kigger ud, ingen pause} Italien {kigger ned} er lukket ↑ned, {kigger ud, ingen pause} på hospitaler mangler der ↑respiratorer og ↑personale (0:45–0:54).

Det er svært at se, hvordan denne opremsende frasering sammen med Frederiksens alvorlige blik uden mimik kan opfattes som andet end en beskrivelse af, hvor slemt det står til. Samtidig er der her en bemærkelsesværdig diskrepans mellem betydningen i det skriftlige manuskript, som det fremgår af regeringen.dk, og den betydning, der skabes i Frederiksens fremførelse af talen. På hjemmesiden kan man observere følgende opdeling af talens afsnit:

1 Jeg vil i denne sammenhæng gerne bemærke, at jeg ikke er uenig i fortolkningen af situationen på dette tidspunkt som alvorlig. Jeg er desuden tilhænger af langt de fleste corona-relaterede tiltag, der blev taget af regeringen på dette tidspunkt. Jeg forsøger blot her at beskrive med udgangspunkt i observationer af actio, hvordan situationen fortolkes og formidles af Frederiksen som retorik.

Antallet er mere end en ti-dobling siden mandag, hvor tallet var 35 smittede.

Corona-virus spreder sig ekstremt hurtigt.

Italien er lukket ned. På hospitalerne mangler der respiratorer og personale.

Jeg vil gerne understrege: Det er ikke et skræmmebillede. Det er ikke et fantasifuldt udtænkt fremtidsscenario.

Det er virkeligheden i et land, som de fleste af os kender. Hvor mange har været på ferie. Et land i Europa. I vores del af verden (regeringen.dk, 2020, originale linjeskift).

Om de linjeskift, der fremgår af hjemmesiden, er sat af en taleskriver eller en layouter er ikke til at vide. Linjeskiftene passer dog godt til Frederiksens korte sætninger, og i dette skriftlige citat er det umiddelbart tydeligt, at der er et meningskift mellem de to første linjer, der handler om den hurtige smitteudvikling i Danmark, og så parallellen til Italien i de næste linjer. Som det fremgår af min transskription ovenfor, springer Frederiksen imidlertid den pause over, som kunne have formidlet dette skift. Dermed forbindes situationen i Italien med den i Danmark – og ikke, som manuskriptet lægger op til, som en advarende kontrast, men som en uforbeholden sammenstilling. Desuden er manuskriptets bestemte form ”hospitalerne” afløst af det ubestemte ”hospitaler” i Frederiksens fremførelse, hvilket yderligere medvirker til at ophæve tilknytningen af de manglende respiratorer og personale til Italien. Ved at undlade stemmemæssigt (eksempelvis med en pause) at adskille afsnittene om henholdsvis Danmark og Italien, og ved at sige ”hospitaler” i ubestemt form, rykker krisen markant tættere på modtagerens hverdag. Dermed bliver manglen på respiratorer og personale nærmest et aktuelt problem i Danmark i stedet for et fremtidsscenario, som Frederiksen også netop understreger, at det *ikke* er. Når man læser manuskriptet, er det tydeligt, at hun her mener, at situationen i *Italien* ikke er et fremtidsscenario, men den distinktion er udvisket i fremførelsen af talen.

I tillæg til opremsningerne bruger Frederiksen også tydelige kausalitetsforklaringer på formen ”hvis x, så y”, hvor et tryk på et ord i hver del af en todelt frase understreger kausaliteten. Det sker eksempelvis i dette uddrag, særligt tydeligt i den første sætning:

{Kigger ned} Hvis mange bliver smittet, {kigger op} så kan kapaciteten på landets {kigger ned} intensivafdelinger ikke følge ↑med. {Kigger op, hørbar vejrtrækning} Sundhedspersonalet {kigger ned} kan ikke følge med. {Hurtig indånding, kigger ud mod venstre} Ikke kun, fordi at sygehusene kan blive overbelastede af {kigger ned} kritisk syge mennesker, {kigger ud mod højre} men også fordi en del {gestikulerer let med venstre hånd} af personalet {hæver brynene let, kigger ned} selv kan blive smittet og {kort pause, gestikulerer let med venstre hånd} blive sendt i karantæne (1:59–2:17).

I dette uddrag udviser Frederiksen en bemærkelsesværdig kontrast mellem på den ene side en stor ro, der kommer af hendes grounding, de relativt korte sætninger med pauser imellem og hendes næsten udtryksløse ansigtsmimik, og på den anden side en overdreven brug af emfatiske tryk. Frederiksens artikulation er generelt meget tydelig i denne passage, men hendes udprægede brug af emfatiske tryk overskrider den hensigtsmæssige klagørende funktion, som tydelig artikulation normalt har. Mange tryk kan give indtryk af en overpædagogisk stil (Pedersen & Fischer-Nielsen, 2017, s. 119). Trykkene i denne del af talen kan netop ses som overpædagogiske, fordi ytringer, der kommunikerer kausalsammenhænge, specielt *korte* sætninger af en sådan art, ikke er vanskelige at forstå for erfarne sprogbrugere. Men sammenhængen mellem antal smittede og kapaciteten på intensivafdelingerne formidles af Frederiksen, som om der var tale om komplicerede sammenhænge ved at ekspliciterede sætningens konjunktioner (hvis, så) for modtageren. Dermed bliver forholdet mellem magthaver og borger endnu mere asymmetrisk netop på grund af det para- og nonverbale aspekt. De emfatiske tryk går ydermere igen i formidlingen af det, man kunne kalde talens handlingsanvisende betingelser. Der er eksempelvis fyldt med emfatiske tryk i dette uddrag:

Det kan kun lykkes, hvis alle gør det. Og alles adfærd. Alles adfærd. Bliver helt afgørende. Og derfor må alle nu være klar over situationens alvor (2:42–2:57).

I dette korte uddrag bruger Frederiksen mellem et og tre emfatiske tryk per sætning i sætninger, der indeholder mellem to og ti ord. Det er mange tryk. At bruge mange tryk i sin tale kan være meningsforstyrrende (Koch & Kleinschmidt, 2013, s. 119). Desuden er mængden af emfatiske tryk med til at påvirke forholdet mellem afsender og modtager i retningen af et asymmetrisk forhold, hvor Frederiksen *interpellerer* sit publikum som nogle, der skal spidse ører, eller som nogle, der er ude af stand til at tænke klart. Ligesom den ekspliciterede kausalsammenhæng giver den firdobbelte brug af et understreget ”alle” indtryk af et publikum, der har svært ved at fange en simpel pointe. Det bliver specielt tydeligt lidt senere i talen:

{Kigger ud} Dem, der ikke {nikker let} kan sendes hjem, {hæver øjenbryne} er blandt andet {nikker let} – {kigger ned} og jeg siger blandt andet {nikker let} – ... (5:58–6:02).

Gentagelsen giver på mange måder mening som et forsøg på tydelig kommunikation i en krisetid, men bidrager, særligt på grund af de emfatiske tryk, igen til en overpædagogisk stil. I dette underafsnit har jeg vist, hvordan Frederiksens manglende pause i afsnittet om Italien ændrer på den umiddelbare mening i manuskriptet og bringer krisen tættere på Danmark. Desuden har jeg vist, hvordan hendes optoner og emfatiske tryk bidrager til at skabe en tydelig, men overpædagogisk stil, der skaber et udpræget asymmetrisk forhold mellem magthaver og borger.

Actio som afslørende valorisering

I dette underafsnit vil jeg vise, hvordan Frederiksens actio er medskaber af et handlekraftigt subjekt i den civile borger, der via sine handlinger kan afhjælpe den nuværende krisesituation og altså fuldføre det narrativ, der formidles i talen.

I talen indgår masser af ros til forskellige parter, blandt andet sundhedspersonale og helt almindelige borgere. At en krisetale indeholder ros til de parter, der håndterer krisens konkrete manifestationer, er ikke så mærkeligt. Det, der er interessant ved Frederiksens ros, er imidlertid, at den kan deles op i to forskellige slags ros, der adskilles af netop hendes actio. Den ene slags ros, som Frederiksen benytter over for politiske kolleger og medarbejdere i sundhedsvæsenet, er formel og leveres uden den smilende mimik og varme øjenkontakt, som karakteriserer den ros, hun giver til de helt almindelige borgere. Således kan man observere, hvordan Frederiksen, efter smilende at have rost almindelige borgere for at hjælpe hinanden med indkøb, madlavning og lignende, takker Folketingets partier for et godt samarbejde:

{Kigger ud på publikum, neutralt ansigtsudtryk} Jeg vil også gerne {pause} sige tak for et godt samarbejde {kigger ned} med Folketingets ↑partier. {Kigger op} Jeg har igen her til aften holdt møde {kigger ned} med {hørbar indånding} øh, alle partiledere {kigger op} og Folketingets formand {kigger ned, kløjes i ordene, synker, kigger op} om hastelovgivning {kigger ned} på en række områder (13:35–13:50).

I dette uddrag udebliver Frederiksens entusiasme. Hun tøver, før hun siger tak, og igen før hun nævner objektet for denne taksigelse. Desuden er der intet smil at spore i hendes mimik, ingen varm klang i hendes stemmeføring eller hævdede øjenbryn, som hun ellers bruger andre steder i talen. Helt anderledes opleves det, når hun roser de civile borgere i uddraget herunder. Netop i leveringen af roserne opstår der et hierarki mellem de aktører, der roses:

{Hørbar indånding} Og {cirkelbevægelser med hænderne} jeg hører {smiler} mange steder fra om måder {kigger ned} at organisere sig på. {Kigger op, hæver brynene, alvorlig i sin mimik} Naboen køber ind {gestikulerer mod venstre}. Man laver mad til hinanden {gestikulerer fra venstre mod højre}. [...] {Kigger ned} Rigtig mange mennesker {kigger op, neutralt eller imødekommende ansigtsudtryk} udviser et fantastisk samfundssind {kigger ned}. Det skal I blive ved {kigger op} med at gøre, {hæver øjenbryn} for det er det, der fungerer {snerper læber en anelse sammen, åbent, empatisk eller sorgfuldt ansigtsudtryk i øjnene}. Og meget {gestikulerer med den ene hånd} af løsningen på det, vi står overfor, hviler {smiler, kigger ned} på danskernes skuldre (13:03–13:35).

Kontrasten mellem den nøgterne taksigelse og ros og den entusiastiske ditto er gennemgående i talen. Det er nøgternt, når Frederiksen roser ”medarbejdere i sundhedsvæsenet” tøvende og uden smil (14:47–15:03). Omvendt fremstår Frederiksen med smil, gestik og hævdede bryn entusiastisk, når hun fremsiger de berømte ord, at vi skal stå sammen ved at holde afstand til hinanden i et længere afsnit om afstand

og samfundssind (2:58–3:50). Samme entusiasme gør sig gældende, når hun opfordrer til, at børnefamilierne skal hjælpe hinanden i forlængelse af meddelelsen om lukningen af skoler (7:28–8:05). Lige præcis dette afsnit er også alvorligt med direkte øjenkontakt, hævede øjenbryn, skiften vægt på benene og tydelig gestik, men det er bestemt ikke nøgternt.

Med denne kontrast opstår en klar valorisering i talens aktører. Med andre ord *interpelleres* den civile borger som en handlekraftig og hjælpsom protagonist i det narrativ, Frederiksen præsenterer. På papiret, hvis en retorisk kritiker ikke havde undersøgt talen som en mundtlig ytring, fremstår Frederiksens ros og italesættelse af aktørers handlinger ligeværdig for de forskellige grupper. Men netop når man inkluderer actio som analyseobjekt, er det tydeligt, hvordan Frederiksens ros af den almindelige borger trumfer hendes ros af officielle aktører såsom politikere og sundhedspersonale. Hvor rosen af fagpersoner måske nok er skrevet ind i manuskriptet, er det svært at tolke den som meget andet end en formel nødvendighed, når man tager højde for Frederiksens tøvende og neutrale fremførelse. Derimod er passagerne om borgernes måder at imødegå krisens udfordringer fremført engageret, smilende og medfølelse. Hvor fagpersonerne blot har en tildelt faglig opgave at løse i deres betalte job, der er nødvendig, men som vi kan tillade os (for det gør Frederiksen) at tage for givet, roses borgerne for deres *ekstraordinære* opgave. Det er et spørgsmål om handlekraft: Hvem har magten til at løse denne krise, eller mere relevant for en retorisk undersøgelse, hvem italesættes som havende magten til at løse krisen? Svaret er selvfølgelig borgerne. Frederiksen leverer svaret, både implicit i sin kontrasterende ros, men også i nedenstående citat eksplicit og i en selvfølgelig stil:

{Hørbar indånding, kigger op, alvorlig mimik} Den sundhedsfaglige smitteanalyse {kigger ned} er, at der {pause} er {pause, kigger op, smiler} én ting {gestikulerer med en fast hånd, der slår ned samtidig med ordene ”én ting”}, der virker {kigger ned} imod smitten {kigger mod venstre}, og det er {gestikulerer med en hånd i cirkler mod pulsen}, at vi mennesker ikke omgås hinanden {kigger ned} for meget {gestikulerer så hånden matcher tryk på ordene} (2:58–3:10).

To elementer i Frederiksens actio fører til det, man kan kalde en selvfølgelig stil. Det første er pauserne både før og efter ordet ”er”. Det andet element er Frederiksens smil, der afslører, hvor indlysende, hun synes, meddelelsen er. Handlekraften i talen placeres altså hos den civile borger. Jeg har i dette underafsnit vist, hvordan Frederiksen valoriserer borgeren som det handlekraftige, hjælpsomme og opofrende subjekt, der kan afhjælpe krisen. Denne valorisering opnår hun ved med sin stemmebrug og sit kropssprog at signalere autentisk engagement, når hun roser borgerne for deres kreative løsninger på pandemiens udfordringer.

Konstitutiv actio, narrativer og ideologi

Analysen i foregående afsnit har vist, hvordan Mette Frederiksens actio i talen d. 11.

marts 2020 præsupponerer en fortolkning af coronapandemien som alvorlig og tragisk. Den har desuden vist, hvordan hendes fraseringsmønstre understreger kausalsammenhængene i det beskrevne narrativ og etablerer et asymmetrisk forhold mellem afsender og modtager. Endelig har den vist, hvordan Frederiksens ros af forskellige samfundsaktører igennem kvalitativt forskellig actio valoriserer den civile borger som narrativets centrale agent, der kan afhjælpe krisen. Igennem disse sproghandlinger *interpelleres* den civile borger i Danmark som et handlekraftigt og værdsat, men selvstændigt, kollektivt subjekt, der er nødsaget til at handle for at afhjælpe krisen. I dette tredje afsnit vil jeg fortolke analysens fund i relation til Charlands konstitutive retorik for at skabe en teoretisk forståelse af, hvordan actio bidrager til at konstituere et publikum.

Charland beskriver den konstitutive retorik med tre ideologiske effekter (1987, s. 139–141). De er som følger: 1) Konstitutiv retorik konstituerer et kollektivt subjekt, 2) Konstitutiv retorik underforstår et transhistorisk subjekt, og 3) Konstitutiv retorik skaber en frihedsillusion. Som Charland illustrerer, er disse karakteristika et produkt af det narrativ, retor præsenterer, der blandt andet består af en tydelig protagonist og en tydelig antagonist. I tilfældet med Quebecs kamp for løsrivelse er protagonisten det føromtalte *peuple québécois* og antagonistens er alt og alle, der står i vejen for dets selvstændighed. I Frederiksens tale skabes et narrativ, hvor den civile borger interPELLERES som protagonist eller kollektivt subjekt, der kan afhjælpe krisen. Denne agent og dens handlekraft skabes, som beskrevet i forrige afsnit, igennem Frederiksens actio, der kvalitativt ændrer ved meningen af manuskriptets mange roser og herigennem fremhæver den civile borger. Altså kan actio anskues som medskaber af Charlands første ideologiske effekt.

Narrativets rammer skabes i Frederiksens actio ved at fremhæve simple kausalsammenhænge i fraseringen, der viser, hvad handlingsrummet er (hvis x , så y). Desuden skaber Frederiksen igennem sin actio en emotionel præsupposition, der karakteriserer situationen, og dermed antagonistens, altså selve coronapandemiens indtog i Danmark, som alvorlig og tragisk. Begge dele er beskrevet i forrige afsnit. Disse karakteristika skaber ikke kun en tydelig narrativ form med en tydelig antagonist – de manifesterer også den tredje ideologiske effekt: *frihedsillusionen*. Som Charland formulerer det:

”Subjects within narratives are not free, they are *positioned* and so constrained. [...] The freedom of the character in a narrative is an illusion, for narratives move inexorably toward their *telos*” (1987, s. 140, originale kursiveringer).

Sagt med andre ord har protagonisten, det kollektive civilborger-subjekt, i Frederiksens narrativ kun ét valg, når hun interPELLERES af talen: at handle i overensstemmelse med restriktionerne, blive hjemme, undgå at se venner og familie, spritte hænder. Som Charland beskriver i citatet ovenfor er et subjekt, der er indlejret i et narrativ, ikke frit, men i selve narrativets udformning tvunget til at nå til historiens mål, gå planken ud. Selvfølgelig kan man som modtager vælge en anden handling, men i så fald må man afsværges sig hele sin subjektposition og hele det narrativ, man er blevet indlejret i. I indeværende tilfælde, midt i en pandemi og midt i en omfortolkning af

denne krise, kan det være svært. Altså kan actio anskues som medskaber af Charlands tredje ideologiske effekt.

Hvad angår den anden ideologiske effekt, skabelsen af et *transhistorisk subjekt*, så nævner Charland, hvordan subjektet *peuple québécois* i forfatningsdokumentet The White Paper konstitueres, så det både består af nulevende indbyggere i Quebec og nybyggere fra det attende århundrede (1987, s. 140). Denne effekt skaber en sammenhængskraft, der bygger på et essentialistisk fællesskab mellem modtagerne og tidligere generationer. En sådan effekt synes svær at skabe para- og nonverbalt, men den findes verbalt i Frederiksens tale et enkelt sted:

”Vi *plejer* som danskere at søge fællesskabet ved at være tæt med hinanden. Nu skal vi stå sammen ved at holde afstand til hinanden” (3:18–3:28, min kursivering).

Her forbinder hun de nulevende borgere med tidligere generationer og bruger forbindelsen til at lave den sidenhen berømte antitese. Det er ikke en uvæsentlig passage, men fokus i indeværende artikel er på actios rolle i Charlands første og tredje ideologiske effekt.

Actio skaber mening. Nogle gange mening, der ikke var meningen. Det sker i Mette Frederiksens indledende tale ved coronapresse mødet onsdag d. 11. marts 2020, når en manglende pause gør det, der skulle have været en kontrast til den danske tilstand, til en karakterisering af selvsamme tilstand. Og det sker i samme tale, når manuskriptets ligeværdige ros differentieres igennem actio og udkrystalliserer en tydelig protagonist.

For at udvikle en teoretisk baseret forståelse af denne menings-skabelse har denne artikel fokuseret på actio-karakteristika i et tekstlokalt perspektiv og deres konstitutive betydning. Ved at anskue effekten af retors kropssprog og stemmeføring i et konstitutivt perspektiv, illustrerer denne artikel, hvordan tekstlokale actio-varianter medvirker til at konstituere et kollektivt subjekt og skabe en frihedsillusion, der i sidste ende kræver handling af modtagerne for at opretholde det præsenterede narrativ. Anskuet på denne måde er retors actio medskaber af Charlands første og tredje konstitutive effekt, hvilket danner grundlag for begrebet *konstitutiv actio*. Inkluderes yderligere de ideologiske implikationer i Althussers begreb *interpellation*, kan man koble retors actio til ideologiske strømninger i ytringen, da interpellationen (der, som beskrevet i første afsnit, er actio-afhængig) i Althussers forståelse indlejrer modtagersubjektet i en ideologisk praksis. Det ligger uden for rammerne af denne artikel at behandle den diskursive ideologi i Frederiksens tale, men jeg håber med denne artikel at have skabt en forståelse af actios betydning for konstitutiv retorik og måske også dermed tegnet et omrids af, hvordan actio kan bidrage til at skabe et ideologisk udtryk gennem interpellation.

Litteratur

- Althusser, L. (1970/2016). De ideologiske statsapparater. I A. B. Holm & C. B. Laustsen (Red.): *Louis Althusser's ideologi og ideologiske statsapparater: et uddrag af bogen Althusser i bogserien Statskundskabens klassikere* (s. 55–65). København: Jurist- og Økonomforbundet.
- Belin, P., Boehme, B., & McAleer, P. (2017). «The sound of trustworthiness: Acoustic-based modulation of perceived voice personality». *PLOS ONE*, 12(10), 1-9. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185651>
- Bülöw-Møller, A. M. (2006). «Pragmatik». I M. Herslund & B. Lihn Jensen. *Sprog og sprogbeskrivelse* (s. 199–226). Samfundslitteratur.
- Charland, M. (1987). «Constitutive rhetoric: The case of the people québécois». *Quarterly Journal of Speech*, 73(2), 133–150. <https://doi.org/10.1080/00335638709383799>
- Harder, P. (1980). «Møveri. Om at pådutte andre sine egne forudsætninger». I P. Harder & A. Poulsen (Red.). *Hvad går vi ud fra? Om forudsætninger i sprog og handling* (s. 12–26). Gyldendal.
- Jacobsen, H. G., & Skyum-Nielsen, P. (2010). *Dansk sprog: En grundbog* (2. udg., 2. opl.). Schönberg.
- Klofstad, C. A., Anderson, R. C., & Peters, S. (2012). «Sounds like a winner: Voice pitch influences perception of leadership capacity in both men and women». *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 279(1738), 2698–2704. <https://doi.org/10.1098/rspb.2012.0311>
- Koch, D., & Kleinschmidt, L. (2013). *Find din stemme: En brugsbog*. Hans Reitzel.
- Leff, M. (1992). «Things made by words: Reflections on textual criticism». *Quarterly Journal of Speech*, 78(1), 223–231. <https://doi.org/10.1080/00335639209383991>
- Lund, M., & Roer, H. (2014). «Retorisk kritik – En oversigt». I M. Lund & H. Roer, *Retorikkens aktualitet: Grundbog i retorisk kritik* (s. 9–36). Hans Reitzel.
- Onsberg, M. (2009). «Fremførelse». I C. Jørgensen & L. Villadsen. *Retorik: Teori og praksis* (s. 219–236). Samfundslitteratur.
- Pedersen, H. S., & Fischer-Nielsen, L. (2017). *Fra øje til øre – Redskaber og virkemidler i oplæsning*. Samfundslitteratur.
- Petersen, M. B. & Roepstorff, A. (2021, 19. marts). *Danskernes adfærd og holdninger til corona-epidemien*. Resultater fra HOPE-projektet. School of Business and Social Sciences. Aarhus Universitet. Lokaliseret 4. april 2021 på: https://github.com/mariefly/HOPE/raw/master/Danskernes_Adfærd_Og_Holdning_Til_Corona-epidemien__20210319.pdf
- regeringen.dk. (2020, 11. marts). *Mette Frederiksen's indledning på pressemøde i Statsministeriet om corona-virus den 11. marts 2020*. Regeringen. Lokaliseret 14. januar 2021 på: <https://www.regeringen.dk/nyheder/2020/statsminister-mette-frederiksen-indledning-paa-pressemoeede-i-statsministeriet-om-corona-virus-den-11-marts-2020/>
- ritzau. (2020, 13. marts). Faglig direktør i Statens Serum Institut: Corona-udmeldinger var for optimistiske. *Jyllandsposten online*. Lokaliseret 5. april 2021 på: <https://jyllandsposten.dk/indland/ECE12007124/faglig-direktoer-i-ssi-coronaudmeldinger-var-for-optimistiske/>
- Sørensen, N. V. (2016). «Sammenhængen mellem vokale kendetegn og lytteres opfattelse af en talers personlige egenskaber». I *Stemmen og tilhørerne: Taleundervisning i retorisk perspektiv* (s. 158–179). Retorikforlaget.
- Zoghaib, A. (2019). «Persuasion of voices: The effects of a speaker's voice characteristics and gender on consumers' responses». *Recherche et Applications En Marketing* (English Edition), 34(3), 83–110. <https://doi.org/10.1177/2051570719828687>